

TEÓRIE ETNICKEJ IDENTITY KANCHAN CHANDROVEJ
A NÁRODNEJ INDIFERENCIE A MOŽNOSTI ICH
UPLATNENIA PRI HISTORICKOM I ETNOLOGICKOM
VÝSKUME JAZYKOVO-KULTÚRNE HETEROGÉNNEHO
OBYVATEĽSTVA JUHOSLOVENSKÝCH REGIÓNOV
A MIEST**ONDREJ FICERI**

*Ondrej Ficeri, Mgr., Centrum spoločenských a psychologických vied SAV, Šancová 56,
811 05 Bratislava, e-mail: oficeri@saske.sk*

Slovak and Hungarian social sciences have paid sufficient attention to research on the transformation of the ethnic identities of people living mainly in ethnically mixed regions and towns of southern Slovakia. In the course of the 20th century, the affected population switched its ethnic identification codes depending on the assimilation political practices or the ethnic policy of the respective state authorities. The aim of this paper is to point out, through the theory of ethnic identity by political scientist Kanchan Chandra from New York (2012), the possibilities of applying an innovative analytical language to the historical and current research of assimilation processes, which enable a more exact grasping of the mechanisms of ethno-cultural changes in the southern Slovakian region heterogeneous in terms of language and culture. The inhabitants of this type of regions and towns were easily ethnicised given their potential to become holders of several types of nominal ethnic identities which were activated (assimilation) or deactivated (dissimilation) depending on the situation in various contexts of the daily public and private life. This “non-national” behaviour of the population (ethnic practice) had a causal influence on the current ethnic structure of the “lost” or “recovered” town, which can be interpreted as an expression of national indifference – the concept advocated by social scientists Tara Zahra, Jeremy King or Pieter Judson.

Key words: Constructivist theories of ethnic identity, national indifference, regions and towns heterogeneous in terms of language and culture, urban history, southern Slovakia

Sociálni vedci, predovšetkým z oblasti urbánnej histórie, si v posledných troch desaťročiach kládli otázky, aké faktory ovplyvňovali formovanie a pretrvanie etnických skupín v mestskom prostredí (sociálne statusy, zamestnanecká špecializácia, rezidenčné vzorce, dobrovoľné spolčovanie), a aké faktory zohrávali úlohu pri vytváraní mentálnych hraníc (resp. etnických hraníc v barthovskom zmysle¹), kolektívnych

1 Podľa teórie nórskeho antropológa Fredrika Bartha by etnické skupiny neexistovali, ak by si medzi sebou nevytvárali sociálnu hranicu, na ktorej základe sa navzájom vyhranujú prostredníctvom procesu vzájomného zdôrazňovania etnických rozdielov a vnútorného sebaidentifikovania (Barth, 1969: 9–39).

identít (resp. skupinovosti v brubakerovskom zmysle²) a pri raste nacionalizmu v urbánnych centrách a iných sídelných jednotkách (Czaplicka, Blair, 2003; Chad, 2011; Engman, 1992; Klusáková, Teuličras, 2008; Whyte, Zimmer, 2011). Diela urbánnych historikov, ktoré sa zaoberali výskumom etnických identít v stredoeurópskych mestách (Babejová, 2003; Cohen, 1981; Gyáni, 2004; Herlihy, 1986; King, 2003; Koeltzsch, 2012; Nemes, 2005; Wood, 2010 ai.), potvrdzujú tézu rakúskeho kulturológa Moritza Csákyho (2000, 2010) o jazykovo-kultúrne heterogénnych, hybridizujúcich urbánnych milieu tohto regiónu, pre ktoré bol samozrejmosťou polyglotizmus fungujúci na princípe situačnosti: podľa toho, v akej spoločenskej vrstve, resp. v ktorých komunikačných priestoroch sa človek nachádzal, prepínal bežne svoju vravu z jedného jazyka na druhý, tretí atď.³ Pozornosť slovenských i maďarských sociálnych vedcov sa v tejto súvislosti obrátila na výskum etnonacionálnej transformácie dôležitých urbánnych centier etnicky heterogénneho teritória južného Slovenska po tom, ako sa tento „predstavovaný“ región vytvoril ustanovením trianonskej hranice v rokoch 1918 – 1920.⁴ Podľa výskumných záverov Eleny Mannovej sa obyvateľstvo juhoslovenských miest nachádzalo pod neustálym dvojitým československo-maďarským tlakom: politické strany, tlač, cirkev, školstvo a mnohé spolky sa pokúšali etnické identity jednotlivcov polarizovať a vybrať si medzi dvoma želanými alternatívami.⁵ K tým pribudla v medzivojnovom období i tretia alternatíva, ponúknutá československou štátnou mocou obyvateľom židovského vierovyznania, ktorí sa mohli subjektívne, bez akéhokoľvek ďalšieho úradného vyšetrovania, prihlásiť k vlastnej židovskej identite („národnosti“⁶) bez toho, aby menili svoje dovtedajšie afiliácie k maďarskej, prípadne nemeckej kultúre a reči (Kovács, 2004).

Na situačnú povahu etnickej identity doposiaľ slovenské ani maďarské sociálne vedy v aplikovanom výskume výraznejšie nereflektovali, i keď koncept situačnej etnicity, vychádzajúci z Barthovej tézy o pohyblivosti etnických hraníc, konceptuálne rozvinul Jonathan Okamura už v roku 1981 (Okamura, 1981). Na druhej strane, stredoeurópski

2 Pojem *skupinovosť* sa viaže na kolektívnu dimenziu identifikácie (čiže kolektívnu identitu). Chápeme ju ako pocit prináležitosti k určitej vymedzenej skupine na základe zdieľania spoločných atribútov alebo existencie určitých sociálnych väzieb (Brubaker, Cooper, 2000). Porovnaj tiež analýzu Vörös, 2006.

3 V slovenskej historiografii pretlačuje Csákyho koncepty Elena Mannová: Mannová, 2003; Csáky, Mannová, 1999.

4 Podľa Eleny Mannovej (2009) nie je možné presne vymedziť územný rozsah južného Slovenska. Podľa Attilu Simona je tento región možné definovať na základe etnického kritéria ako teritórium obývané Maďarmi alebo zmiešaným slovensko-maďarským obyvateľstvom (Simon, 2011: 61). Podľa Lászlóa Szarku maďarská jazyková hranica na Slovensku a Podkarpatskej Rusi ako lingvistický geografický fenomén zostala zreteľne vymedzenou, aj keď v priebehu storočí prekonala niekoľko zmien, napríklad v prípade jej posunutia mimo dve najväčšie slovenské mestá Bratislavu a Košice (Szarka, 2003: 147, 151). Napriek tomu veľké mestá južného Slovenska, Bratislavu, Nitru alebo Košice, odborná literatúra niekedy zaraďuje k súčasť maďarského habitantu (Bakker, 1997: 46).

5 Ako prípadové štúdie k danému výskumu jej poslúžili jazykovo-kultúrne heterogénne urbánne milieu dvoch stredne veľkých juhoslovenských miest Lučenca a Komárna (Mannová, 2000a, 2001, 2007). Porovnaj tiež príspevky Eleny Mannovej, Évy Kovácsovej, Mirosława Michelu a Józsefa Demmela, venujúce sa vplyvu trianonskej hranice na metamorfózy identít obyvateľov Komárna v publikácii: Vajda, 2011. Pre Nitru porovnaj Popelková, 2009; Zajonc, 2009, pre Košice iba v súvislosti s tamojšou židovskou populáciou Gayer, 2013; Kovács 2004, pre Bratislavu Engemann, 2013; Dudeková, 2012, kde sú odkazy na ďalšiu literatúru.

6 Viacznačný pojem *národnosť*, zaťažený dezinterpretáciami komunistickej ideológie v 2. polovici 20. storočia, je v strednej Európe dodnes frekventovane používanou kategóriou praxe, ale aj vedeckej analýzy. Rôzne definície termínu v historickej perspektíve ponúkajú: Botík, 1991; Konečný, 2000; Škvarna, 2007; Šutaj, 2004: 5. Ako kategóriu praxe možno tento termín definovať ako príslušnosť k väčšinovému „národu“ (napr. k Slovákom), k menšinovému „národu“ (napr. k Maďarom na južnom Slovensku) alebo k „etickej skupine“ (napr. k Rómom). V tejto štúdii „národnosť“ nepoužívam ako kategóriu analýzy.

sociálni vedci od 90. rokov 20. storočia začali pre ten typ identity jazykovo-kultúrne heterogénneho obyvateľstva, ktoré je hypotetickým nositeľom súčasne dvoch etnických identít, pracovať s termínom *dvojitá identita* – ten však čaká na precíznejšiu konceptualizáciu (Bartha, 1999; Bindorffer, 2001, 2007; Demmel, 2014; Göncz, 1985; Gyurgyík, 1994; Homišinová, 2008; Kontra, 1991; Plichtová, 1991; Szabó, 2008; Szarka, 2012). V poslednom období sa totiž samotný pojem identita (a s ním aj odvodený pojem etnickej identity) stal natoľko zneužívanou kategóriou praxe, ako aj vedeckej analýzy, že po dekonštrukcii jeho významu mu mnohí sociálni vedci prisudzujú kvalitu fikcie (napr. Claussen, Werz, 2009: 378). Podľa chorvátsko-írskeho sociológa Sinišu Maleševiča (2006) termín identita dokonca nahradil termín ideológia, pričom platí, že identita sa stala veľmi mocným ideologickým nástrojom. Etnicita a príslušnosť k národu (t.j. nacionalita) sú zreteľnými vyjadreniami spolitizovanej kultúry, preto akékoľvek logické tvrdenie o vlastníctve, udržiavaní a získavaní etnickej a národnej identity je vždy ideologickým vyhlásením. To, že sa uvedená téza vzťahuje aj na stredoeurópske prostredie, potvrdzujú výskumné závery Eleny Mannovej (2000b: 95), podľa ktorej „*maďarizácia v uhorských pomeroch a „poslovenčovanie“ Slovenska v prvej ČSR ukázali, že etnická identita bola výrazne manipulovaná politickou mocou.*“

Vráťme sa však k spochybňovanému konceptu identity. Ako konštatoval slovenský sociológ Andrej Findor (2005: 49), ak sa naň dostatočne reflektuje, nepotrebuje žiadne alternatívy. Preto vhodný konceptuálny rámec, ale čo je ešte dôležitejšie, prepracovaný analytický jazyk pre porozumenie situačných vzťahov medzi etnicitou, politikou a ekonomikou ponúka teória etnickej identity americkej politologičky Kanchan Chandrovej z roku 2012, ktorá vychádza z autorkinej širšie koncipovanej konštruktivistickej teórie politiky etnicity.

Na tomto mieste predstavím tie časti Chandrovej teórie, ktoré sa dotýkajú definície etnickej identity, a pokúsim sa ich zasadiť do bilingválneho prostredia slovensko-maďarského pomedzia (v tejto teoretickej štúdii zatiaľ bez aplikovania na empirickom materiáli).

Chandrová definuje *etnickú identitu* ako subjektívnu množinu kategórií, na členstvo v ktorej sú potrebné atribúty založené na pôvode. Tieto atribúty môžu byť genetické alebo získané prostredníctvom kultúrneho a historického dedičstva (meno, jazyk, miesto narodenia, pôvod rodičov a predkov). Dôležité v Chandrovej analytickom jazyku je rozlišovanie medzi nominálnymi a aktivovanými etnickými identitami.

Nominálne etnické identity sú tie kategórie etnickej identity, na členstvo v ktorých robia jedinca vhodným atribúty založené na pôvode, napr. atribút: maďarský jazyk → maďarská nominálna etnická identita, alebo maďarský aj slovenský jazyk (u bilingválneho jedinca) → maďarská aj slovenská nominálna identita (resp. dvojitá identita, termín, ktorý používajú niektorí stredoeurópski vedci).

Aktivované etnické identity sú tie, v ktorých členstvo si jednotliviec priznáva samostatne alebo prostredníctvom iných.

Pre lepšiu ilustráciu tohto analytického jazyka si vytvoríme dve fiktívne postavičky Košičanov, žijúcich v prvej polovici 20. storočia: Aranku a Jonáša. Aranka rozpráva iba po maďarsky, vlastní teda najpríznačnejší atribút založený na pôvode (jazyk), ktorý ju kvalifikuje do kategórie maďarskej nominálnej etnickej identity. Jonáš však rozpráva po maďarsky aj po slovensky. Oba atribúty ho kvalifikujú k obojm nominálnym etnickým identitám, z ktorých však aktivuje v určitom kontexte iba jednu. Napríklad pri sčítaní obyvateľstva v roku 1910 maďarskú, zatiaľ čo v rokoch 1919, 1921 a 1930 slovenskú, ale v rokoch 1938 a 1941 opäť maďarskú.

Každý jednotlivec disponuje *repertoárom nominálnych identít*, z ktorých jedna alebo viac môžu byť aktivované. Ktorá a kedy – to závisí od situácie.

Samozrejme, Jonášov repertoár umožňuje promptné prepnutie identít, zatiaľ čo Aranka, ak by sa chcela po roku 1918 asimilovať k majorite, musí nadobudnúť relevantný atribút, ktorý by jej rozšírenie repertoáru umožnil – napríklad naučiť sa slovenčinu alebo češtinu.

Kľúčovým v tejto definícii je teda rozlišovanie medzi kategóriami (nominálne a aktivované etnické identity) a medzi atribútmi (jazyk, miesto narodenia, etnický príznačný vzor správania a pod.).

Etnicita nie je len jeden, ale mnoho konceptov, ktoré Chandrová rozdeľuje do dvoch skupín: 1. *Etnická štruktúra* je koncept nominálnych atribútov založených na pôvode, generujúcich nominálne kategórie etnických identít, ktoré charakterizujú jednotlivcov v populácii. Etnickou štruktúrou určitého mesta je v tomto zmysle súbor všetkých etnických skupín tu žijúcich.

Ak by sme vyhodnotili etnickú štruktúru našich modelových príkladov Aranky a Jonáša na základe sčítaní obyvateľstva v medzivojnových Košiciach, tak etnická štruktúra by pozostávala z maďarskej, ale i slovenskej nominálnej etnickej identity, pretože slovenčinu (ak by sme vyhodnocovali iba atribút jazyka) ovláda aspoň jeden z nich (Jonáš);

2. *Etnická prax* je koncept spojený s atribútmi a kategóriami etnických identít, ktoré jednotlivci v populácii aktivujú v rôznych kontextoch, t.j. v konkrétnych politických režimoch pri administratívnych úkonoch ako voľby, sčítania obyvateľstva, zápis detí do škôl atď.

U našich modelových prípadov by etnická prax vyzerala takto: pred rokom 1918 by pozostávala len z maďarskej etnickej identity, pretože obaja aktivovali len túto, ale po roku 1918 by etnická prax (odrážajúca sa pri sčítaní ľudu) pozostávala z maďarskej aj slovenskej identity, pretože Jonáš promptne prepol svoju etnickú identitu a prihlásil si slovenskú „národnosť“, zatiaľ čo Aranka maďarskú.

Práve výskum vzťahu medzi etnickou štruktúrou a etnickou praxou v juhoslovenských mestách v 1. polovici 20. storočia môže poodhaliť situačnú povahu etnických identít miestneho obyvateľstva. Je totiž rozdiel medzi etnickými identitami aktivovanými v súkromnom (napríklad tajné volebné hlasovanie) a vo verejnom živote (transparentné sčítania obyvateľstva). Spomedzi verejne aktivovaných identít môžeme rozlišovať medzi identitami aktivovanými inštitucionalizovanou politikou (právnym systémom, politikou politických strán) a identitami aktivovanými neinštitucionalizovanými kontextami (občianske nepokoje, spoločenské hnutia). Obe sa môžu meniť: etnická prax v krátkodobom horizonte, etnická štruktúra zase v dlhodobom, čiže etnická štruktúra je v dlhodobom horizonte z časti produktom zmien v etnickej praxi (Chandra, 2012: 11–17). Dnešná etnická štruktúra je zároveň produktom etnickej praxe v minulosti a dnešná etnická prax môže vplývať na etnickú štruktúru zajtraška – sledujeme tu kauzálny vzťah medzi oboma kategóriami. Je teda relevantné zamyslieť sa na tým, čo tento teoretický koncept vypovedá o etnických identitách obyvateľstva jazykovo-kultúrne heterogénnych miest, napríklad Košíc, u ktorých na základe výsledkov sčítaní obyvateľstva v priebehu 1. polovice 20. storočia pozorujeme najmarkantnejšie číselné diskrepancie spomedzi slovenských miest. Je namieste položiť si otázku, či boli tieto výkyvy zapríčinené výlučne brachiálnou mocou, ako to tvrdili obe politické reprezentácie a národné historiografie, obviňujúce jedna druhú z nacionalizovania Košíc vo svoj prospech (Bokes, 1943; Deák, 1998; Kniezsa, 1941; Kovács, 1938; Popély, 1995;

Révay, 1941; Svetoň, 1942; Varsik, 1940), a či nešlo v prípade košického starousadlíckeho obyvateľstva (u jeho časti po zohľadnení ďalších ovplyvňujúcich demografických ukazovateľov, predovšetkým migrácie) o voluntaristické „nacionalizovanie sa“ v prospech jednej alebo druhej národnej idey na základe vlastnenia relevantných atribútov založených na pôvode (nielen jazyka, ale i ďalších atribútov a etnicky príznačných vzorcov správania), ktoré im umožnili promptné prepnutie identít v závislosti od momentálnych politicko-spoločenských požiadaviek.

Vráťme sa ale k terminológii Chandrovej. V prípade, ak budeme hovoriť o distribúcii atribútov nie iba u jednotlivcov, ale v celej sledovanej populácii, nahradíme termín atribút termínmi *atribučné dimenzie* a *atribučné hodnoty*. Atribučná dimenzia (napr. jazyk alebo etnicita predkov) je súbor vzájomne exkluzívnych atribučných hodnôt (maďarský, slovenský, nemecký jazyk atď. alebo maďarská, slovenská, nemecká etnicita predkov atď.). Všetci jedinci v populácii vlastnia aspoň jednu hodnotu na každú atribučnú dimenziu (Chandra, 2012: 22–26). U väčšiny obyvateľov jazykovo-kultúrne heterogénnych miest predpokladáme dve a viac atribučných hodnôt pre jednu atribučnú dimenziu, čo umožňovalo tomuto obyvateľstvu aktivovanie rozličných etnických kategórií v rôznych kontextoch.

Medzi kľúčové faktory ovplyvňujúce rýchlosť a frekvenciu zmeny etnických kategórií Chandrová zaraďuje: 1. *modernizáciu* ako súbor socioekonomických procesov, ktoré definujú aspekty tranzície od agrárnej ku priemyselnej spoločnosti, pričom vytvára nové atribučné dimenzie, ktoré môžu byť elementmi pri tvorbe niektorých kategórií etnických identít, napr. štandardizovaný jazyk; 2. *inštitúcie „kognície“*, produkujúce diskurzy, ktoré si nárokuje status objektívnej reality, aj keď môžu byť v princípe spochybnené. Tieto inštitúcie formujú repertoár atribútov založených na pôvode, a teda celkový repertoár nominálnych etnických kategórií populácie, čiže jednotlivé etnické skupiny: maďarskú, slovenskú, židovskú atď. (v Uhorsku napríklad úradne neexistovala židovská etnická skupina, iný príklad predstavuje snaha štátnych autorít vytvoriť samostatnú etnickú skupinu Slovákov, generovanú z obyvateľstva hovoriaceho východoslovenskými nárečiami); 3. *inštitúcie štrukturujuce motivácie* (politické inštitúcie, distribuujúce štátne zamestnania, zákazky, výhody, kreujúce stranícky a volebný systém, vykonávajúce sčítania obyvateľstva); 4. *ochranárstvo* – stratégie udeľovania ekonomických výhod, 5. *násilie*, resp. etnické konflikty, ktoré mobilizujú masy, v medzi-vojnovom období napr. Rothemerova akcia (Michela, 2016: 29–56) a 6. *hybridita* identít prostredia, ktorá je konštantným zdrojom zmeny. V hybridizujúcom prostredí národ alebo iná kategória identity nie je nikdy plne definovaná, pričom sa nachádza v konštantnom procese definovania prostredníctvom snahy o artikulovanie tejto idey (národa, etnika) obecnstvu, ktoré má osloviť (Chandra, 2012: 139–149).

Na základe uvedených faktorov môže dôjsť k zmene etnických identít, pričom Chandrová rozoznáva päť mechanizmov premeny (Chandra, 2012: 153–164):

1. *Zmena repertoáru atribútov založených na pôvode*: v našom prípade k takejto zmene došlo pri sčítaní obyvateľstva pred a po roku 1918 v kolónke zisťovania etnickej identifikácie obyvateľstva („národnosť/nemzetiség“). Zatiaľ čo uhorská štatistika sledovala atribučnú dimenziu materinského, resp. najčastejšie používaného jazyka, československá štatistika túto dimenziu zmenila na kategóriu „národnosť“, ktorá mala rozdielne definíčné kritérium (Tišliar, 2015).
2. *Zmena v celkovom repertoári kategórií nominálnych etnických identít*: celkový repertoár nominálnych etnických identít tu predstavuje všetky kategórie nominálnych etnických identít, ktoré môžu byť generované z repertoáru atribútov založe-

ných na pôvode v populácii: v našom prípade sa to týka vytvorenia kategórie židovskej „národnosti“ československou štátnou mocou.

3. *Zmena v operatívnom repertoári kategórií nominálnych identít*: to znamená, že celkový repertoár etnických identít môže byť redukovaný v závislosti od kontextu na menší – operatívny repertoár. V našom prípade ide o sériu opatrení v rámci politiky identity prvej ČSR, ktoré mali zabezpečiť jednoznačnejšiu dominanciu štátotvorného národa (Čechoslovákov) na etnickej mape republiky. Konkrétne išlo o tieto opatrenia: 1. zlúčenie kategórií Slovákov a Čechov do jednej „národnosti“; 2. neexistencia etnickej kategórie mnohonásobnej identity: ak sa jedinec cítil byť rovnako Slovákom ako aj Maďarom, „nemal na výber“, musel si zvoliť jednu z kategórií;⁷ 3. nevytvorenie kategórie „lokálnej národnosti“, s ktorou sa mala istá časť obyvateľov miest tendenciu identifikovať a túto identitu preferovať pred národnou;⁸ 4. znemožnenie štatisticky zohľadňovať etnickú identifikáciu obyvateľstva bez štátneho občianstva, čo sa dotklo predovšetkým populácie maďarskej etnicity na južnom Slovensku vzhľadom na problematické dokazovanie domovskej príslušnosti a neochotu štátnej administratívy akceptovať ich príslušnosť k Československu (Gabzdilová, 2010; Šuchová, 2011).
4. *Individuálne prepnutie v rámci existujúceho populačného repertoáru atribútov*: tu ide o prepnutie vlastných atribútov založených na pôvode v rámci určitého fixného repertoáru atribútov založených na pôvode v populácii a tým o „vstúpenie“ do kategórie identity, pre ktorú jedinec nebol pôvodne vhodný. Ide teda o asimiláciu, v našom prípade štatisticky najčastejšie v smere: Maďar → Slovák.

Podľa Chandrovej (2012: 60) „*schopnosť úspešne prepnúť závisí od väčších sociálnych a politických diskontinuit, ktoré umožňujú jedincovi nahradiť ich atribúty založené na pôvode bez strachu z odhalenia.*“

V našom prípade boli takouto diskontinuitou vojnové konflikty v rokoch 1914 – 1919, Trianonská mierová zmluva a ustanovenie demokratického režimu prvej Československej republiky. Prepnutie identít tak bolo navyše uľahčené ďalšími špecifickými okolnosťami, napr. nebola nevyhnutná kompletná transpozícia jednotlivca alebo celých populácií, t.j. opustenie domova, rodiny a celého spôsobu života, ktorý zostával nezmenený pred a po rokoch 1918 – 1920.

5. *Reklasifikácia aktivovaných kategórií etnických identít v rámci existujúceho repertoáru kategórií*: jednotlivec môže aktivovať novú etnickú identitu výberom v krátkodobom horizonte jednoducho zdôrazňovaním novej kombinácie atribútov, a teda novej kategórie etnickej identity z rámca svojho fixného repertoáru. Tento mechanizmus popisuje pružnosť situačnej identity (asimilácia – disimilácia v krátkodobom horizonte) a pre uľahčenie pomenovania tento jav nazývam *promptná asimilácia* s majoritou. V našom prípade ide o najčastejšie prepnutie identít v smere zmaďarizovaný Slovák, resp. štatistický Maďar (terminus technicus slovenských sociálnych vied) → Slovák, tiež bilingválny Maďar → bilingválny Slovák, alebo napr. Maďar izraelitskej konfesie → Žid. Platí to aj pre formy vonkajšej identifikácie pozorovateľmi, čo sa pri sčítaniach obyvateľstva odrážalo v tendencii označovať za Maďarov (pred 1918) alebo za Slovákov (po 1918) všetkých, ktorí sa vyznačovali atribútmi za-

7 Možnosť zavedenia konceptu mnohonásobnej identity do každodennej praxe a príčiny a dôsledky nezavedenia tohto konceptu v národných štátoch rozoberá Neumann, 2004: 135–144.

8 Badateľné najmä vo väčších mestách so silnou lokálpatriotickou tradíciou, napríklad „prešpuráctvo“ alebo „košická národnosť“. Historik Ladislava Tajták „košickú národnosť“ považuje za umelý konštrukt v predstavách ľudí, ktorí sa po roku 1918 pokúšali zakryť maďarskú identitu. Porovnaj Ďurišin, 2010.

loženými na pôvode, charakteristickými pre tú-ktorú nominálnu etnickú kategóriu (maďarský jazyk, resp. slovenský jazyk, v československých sčítaniach i slovenská etnicita predkov atď.). Motívy reklasifikácie (voluntaristické faktory) môžu byť podľa Chandrovej rôzne: túžba jednotlivcov po asimilácii, resp. reasimilácii, túžba po odlíšení sa od ostatných v určitom kontexte, túžba po vyššom statuse a ekonomických výhodách, psychologické zvažovania, snaha o integrovaný život v majorite atď. (Chandra, 2012: 163–164). Skúmať uvedené motivácie je možné terénnym výskumom u momentálne žijúcich jedincov prostredníctvom dotazníkov, vyplnených reprezentatívnou vzorkou obyvateľstva, prípadne metódou orálnej histórie, biografickým výskumom, naratívny interview atď.⁹ Historický výskum je v tomto smere obmedzený, no prostredníctvom prípadových štúdií, rekonštruovateľných z dochovaných písomných prameňov (archiválie, regionálne periodiká a iné tlačoviny, memoáre, rodinné, spolkové a obecné kroniky, korešpondencia), je možné aspoň čiastočne analyzovať motivácie premien etnických identít nielen u jednotlivcov, ale aj celých kolektívov. V druhej rovine by sa mali sociálni vedci orientovať na analýzu úlohy faktorov, vedúcich k uvedeným motívom, ktoré spustili jeden alebo viaceré vyššie spomínané mechanizmy zmeny identít: diskurzívne rámce, verejná politika, stránicky a volebný systém, diskriminácia atď.

Ako už bolo uvedené, Chandrovej štvrtý model mechanizmu zmeny etnonacionálnej identity je zhodný s procesom asimilácie. Asimilačné procesy sa vzhľadom na svoj význam v konštrukcii národných naratívov národných kolektívov žijúcich v Karpatскеj kotline stali jedným z prioritných okruhov výskumu sociálnych vied v Maďarsku i na Slovensku. Sociolingvista István Rabec (2005: 49–54) však poukázal na to, že vedci sa iba zriedka zaoberajú „stratenými dušami“, t.j. osobami, ktoré napríklad rozprávajú ešte po maďarsky (čo je v Chandrovej definícii základným na pôvode založeným atribútom etnickej identity), ale v sčítaniach obyvateľstva sa hlásia za Slovákov. Pritom práve tento typ jedinca je kľúčovým aktérom asimilácie, zodpovedný za prepnutie nominálnych etnických identít vždy v prospech majoritného etnika/národa, a teda zodpovedný (okrem iných faktorov ako migrácia) za enormné diskrepancie medzi jednotlivými výslednými numerickými figúrami v štatistickej kategórii národnosť/materinský/najlepšie a najradšej používaný jazyk v sčítaniach obyvateľstva. Vzhľadom na závažnosť daného úkazu – promptnej asimilácie s majoritou, Chandrovej piaty mechanizmus premien identít – sa tejto téme v súvislosti s neustálym znižovaním počtu obyvateľov, hlásiacich sa za Maďarov na územiach bývalého Uhorska, odstúpených štátom susediacim s Maďarskom, venovali predovšetkým maďarskí sociálni vedci. Podľa popredného maďarského historického geografa Károlya Kocsisa možno promptnú asimiláciu vysvetliť dvojjazyčnosťou tohto typu obyvateľstva: *„Ak išlo o dlhodobý proces, vyvinula sa na oboch stranách jazykovej hranice kultúrne zmiešaná populácia, ktorej národnostný štatút bol neidentifikovateľný. Ja som sa vo svojom výskume stretol s takouto etnicky neurčitou populáciou predovšetkým na juž-*

9 I prípadný terénny etnologický, resp. sociopsychologický výskum má však svoje úskalia. Podľa Viery Bačovej „vo výskumoch je pomerne ťažko priamo zachytiť prežívanie a subjektívnu preferenciu etnickej identity, pretože to závisí od ochoty respondentov odpovedať a tiež niet spôsobu, ako overiť ich odpovede.“ V sociálnopsychologických a sociologických výskumoch sa ako indikátor etnickej identity najčastejšie merajú postoje k svojej etnickej skupine, v etnografických a etnologických výskumoch zase participácia na sociálnom a kultúrnom živote (používanie jazyka, výber priateľov, sociálnych etnických organizácií, náboženstvo, typ bohoslužieb, preferovanie tradícií, sviatkov, politické afiliácie, ale aj miesto bývania, hudba, piesne, tance, oblečenie, časopisy, noviny, stravovanie, voľný čas, oslavy, hodnoty, mená, atď. Porovnaj Bačová, 1996: 47.

nom Slovensku (oblasti Nitry, Košíc a Trebišova) a do určitej miery aj vo Vojvodine.“ (Kocsis, 1989a: 47–48; Kocsis, 1989b: 145; Kocsis, Kocsis-Hodosi, 1995: 34). Podľa jeho kolegu Róberta Keményfiho (2002: 222), ktorý sa dlhodobo venuje vývoju etnickej hranice na Gemeri a v Malohonte, „... sa dvojjazyčnosť alebo etnická zmiešanosť v podmienkach jednotlivca môže týkať doma alebo v spoločnosti používaného alebo materinského jazyka, v každom prípade však to, ktorá identita sa dostane do popredia pri štatistickom zisťovaní, je podmienené rozličnými utilitaristickými úvahami.“

Zo slovenských sociálnych vedcov sa asimilačným procesom venovali skôr historici než demografi a sociológovia – a to vzhľadom na relevantnosť tohto javu pre národný príbeh.¹⁰ Medzi oboma národnými historiografiami prebieha v otázke asimilačných procesov 19. a 20. storočia dodnes vedecká polemika. Zatiaľ čo maďarská historiografia interpretuje nárast počtu prihlásených Maďarov v štatistikách na úkor ostatných uhorských etníc ako prirodzenú asimiláciu zapríčinenú industrializáciou, modernizáciou a migráciou v kombinácii s realizáciou idey politického maďarského národa, slovenská hodnotí uvedenú tendenciu ako štátnou mocou vynútený asimilačný tlak – maďarizáciu (Deák, 1992; Gyáni, 1993; Hanák, 1974; Holec, 2012a, 2012b; Karády, 1990; Mésároš, 1989; Rapant, 1927, 1931; Szarka, 1991: 35–46, 1998: 33–73, 2012).¹¹ Roman Holec, ktorý v druhej dekáde 21. storočia patrí k najagilnejším kritikom násilnej maďarizácie ako naratívnej konštanty slovenskej historiografie, vidí príčiny promptného prepnutia etnických identít jazykovo-kultúrne heterogénneho obyvateľstva po roku 1918 „okrem štatistikami deformovaného národnostného zloženia práve v prípadoch pragmatickej a okolnosťami vynútenej (neraz len zdanlivej) zmeny identity“ (Holec, 2012a: 134). Akceptuje však tézu svojho maďarského kolegu Lászlóa Szarku (2012: 481) o existencii dvojitej identity značného počtu uhorského obyvateľstva, z ktorých jednu možno označiť za latentnú – teda v Chandrovej terminológii tú neaktivovanú. Rovnako slovenský historik Štefan Šutaj (1992) pripúšťa, že okrem brachiálne vynútených asimilačných procesov existovala aj prirodzená asimilácia, a to predovšetkým na územiach so zmiešaným obyvateľstvom. Ak by sme zhrnuli argumenty pro a contra maďarizácie ako násilného asimilačného procesu v oboch historiografiách, vyjde nám, že sa odlišujú iba v sémantických konotáciách: nemožno Holecovu „pragmatickú a okolnosťami vynútenú zmenu identity“ interpretovať aj ako prirodzenú asimiláciu? Kto určí rozdiel? Sám uznáva, že to nie jednoduché (Holec, 2012a: 135). Slovenskí historici sa doposiaľ nepokúšali zamyslieť nad otázkou (prirodzene z dôvodu, že k tomu neexistovala spoločenská požiadavka), koľko percent z maďarizovaných Slovákov sa asi mohlo asimilovať dobrovoľne napriek nepopierateľnému faktu, že súdobá uhorská politika identity bola nastavená na čo najúčinnnejšiu elimináciu počtu jedincov s inou rečou „najlepšie a najradšej hovorenou“ než maďarskou. Podľa môjho názoru totiž neprislúcha sociálnym vedcom v ére postmoderny interpretovať premeny etnických identít v prospech maďarskej národnej idey v čase dualizmu – obdobne v prospech československej národnej idey v medzivojnovom Československu atď. – paušálne, resp. zvecňujúco v celej predstavova-

10 Asimilačná trauma (resp. „národný útlak“) je súčasťou konštrukcie identity a politiky pamäti slovenských politických a intelektuálnych elít. Porovnaj analýzu Michela, 2016.

11 Zatiaľ čo maďarská historiografia interpretuje nárast počtu prihlásených Maďarov v štatistikách na úkor ostatných uhorských etníc ako prirodzenú asimiláciu zapríčinenú industrializáciou, modernizáciou a migráciou, slovenská hodnotí uvedenú tendenciu ako štátnou mocou vynútený asimilačný tlak – maďarizáciu. Porovnaj Deák, 1992; Gyáni, 1993; Hanák, 1974; Holec, 2012a, 2012b; Karády, 1990; Mésároš, 1989; Rapant, 1927, 1931; Szarka, 1991: 35–46, 1998: 33–73, 2012).

nej komunite („národ“, „národnosť“) ako násilnú maďarizáciu, resp. slovakizáciu po roku 1918 (Popély, 1991), pretože takéto vyjadrenie sa musí posudzovať u jednotlivcov prípad od prípadu. (Tento prístup už Roman Holec zohľadňuje, 2012a: 92.) V dekonštruktivistickom zmysle by sme teda napríklad o násilnej maďarizácii Slovákov mohli hovoriť „iba“ ako o snahe vykoreniť ideu slovenského národa z kolektívneho vedomia relevantného slovenskojazyčného obyvateľstva (nie však likvidáciu etnika, a teda „národnosti“). V tomto bode narážame na závažné, a pritom konštantné interpretačné antagonizmy v národných naratívoch a kolektívnych pamätiach oboch národných spoločenstiev, ktorých rozriešenie síce nie je cieľom tohto článku, ale snahou o vnesenie novej perspektívy na danú problematiku.

Ako nápomocný pri problematizácii promptného prepínania etnoidentifikačných kódov obyvateľov juhoslovenských miest (i celých regiónov) sa javí koncept národnej indiferencie, konceptualizovaný chicagskou historičkou Tarou Zahrovou v roku 2010. Myšlienka konceptu vychádza z okruhu historikov, zaoberajúcich sa výskumom konkurujúcich si nacionalizmov v stredovýchodnej Európe v 19. a 20. storočí (okrem Tary Zahrovej aj Jeremy King, Pieter Judson a James M. Brophy), ktorí si kladú otázku, do akej miery sa cítili byť jednotlivci ovplyvnení nacionalistami, a do akej miery zostávali voči ich snaženiu o celospoločensky znacionalizovanú spoločnosť imúnni, resp. ľahostajní (indiferentní). Koncept tak predstavuje antitézu k doposiaľ prezentovaným záverom sociálnych vedcov, predovšetkým historikov, o úspešne implementovanej idei národa v radoch predstavovanej komunity, pričom však nedostatočne reflektovali individuálne vedomie a subjektivitu jednotlivcov. Ak aj boli v predchádzajúcom historickom výskume „nenárodné“ tendencie v správaní pozorované, používali sa pre ne pomenovania regionalizmus, kozmopolitizmus, lokalizmus, dvojjazyčnosť, ale aj oportunistizmus, tvrdohlavosť, zaostalosť, na Slovensku najmä renegátstvo a odrodilstvo. Keďže Zahrová vykonala v tejto oblasti vlastný výskum (Zahra, 2008), konštatuje, že predovšetkým po prvej svetovej vojne nebolo jednoduché zostať národne indiferentným, lebo štátne autority násilne klasifikovali občanov s cieľom potvrdiť legitimitu nových režimov znižovaním počtu obyvateľstva národnostných menšín. Napokon, pomenovanie pre tento koncept našla Zahrová priamo v archívnych správach úradnej povahy československej proveniencie, ktoré obsahujú zmienky o „národnom“ chovaní sledovaného obyvateľstva etnicky zmiešaných regiónov a miest. Pri vlastnom výskume etnonacionálnej transformácie Košíc po pričlenení mesta k Československu som narazil aj na jednu zo situačných správ, kde sa v kolónke „*Lhostejnost obyvatelstva ke vládě*“ píše: „*Velké množství jest v Košicích těch, jimž osobní zájmy nedovolují veřejně vystoupiti. Jsou to hlavně obchodníci, kterých jest v Košicích značné procento. Jest situace příznivá, hlásí se jako Slovák, věě vítr opačně, jest z něho Maďar neb Němec a de facto jsou to židé.*“¹²

Za prejavy národnej indiferencie tvorcovia tohto konceptu považujú i zmiešané manželstvá, resp. bežnú dvojjazyčnosť a fluidné národné identity v takýchto rodinách. Ich členovia, ale i „*mnohí další boli prepínači strán* (side-switchers), *ktorí sa dovŕtípili, že členstvo v majoritnej spoločnosti národného štátu prináša privilégia*“ (Zahra, 2010: 103). Národná indiferencia bola teda v radoch jazykovo heterogénnej populácie podporovaná navzájom súťažiacimi nacionalizmami a môže byť ponímaná ako odpoveď jednotlivcov, vlastníacich relevantný repertoár nominálnych etnických

12 Slovenský národný archív, fond Ministerstvo s plnou mocou pre správu Slovenska, škatuľa 5, číslo spisu 1619. Situačná správa z Košíc (12. 2. 1920).

identít (podľa Chandrovej teminológie), na ich antagonistické snaženia. Zahrová dokonca navrhuje (2010: 116) touto kategóriou analýzy nahradiť pojmy asimilácia alebo akulturácia, pretože tie „predpokladajú predchádzajúcu existenciu lojalít a koherentnú skupinu identít.“

Koncept národnej indiferencie si prirodzene našiel svojich odporcov. Pieter Judson v reakcii na kritické hlasy pripísal etnickému nacionalizmu „situatívnu závažnosť“ (Judson, 2016), čím sme sa oblúkom opäť dostali k nestálosti etnických identít, popísaných v teórii Kanchan Chandrovej.

Ak sa teda zamyslíme nad možnosťami využitia tohto konceptu v spoločenskovednom bádani na Slovensku, tie sú naozaj ďalekosiahle. Prostredníctvom neho možno napríklad vysvetliť neangažovanosť značnej časti slovenskojazyčnej populácie v snažení slovenských intelektuálnych a politických elít o politickú realizáciu idey slovenského národa, ďalej asimiláciu značnej časti slovenskojazyčného obyvateľstva v prospech maďarského politického národa pred rokom 1918 alebo rapídne premeny etnickej štruktúry juhoslovenských miest, ktoré v krátkodobom horizonte prekonal niekoľko etnonacionálnych transformácií v závislosti od striedania politických režimov medzi rokmi 1867 – 1945. Vhodný je rovnako pre súčasné etnologické a sociologické výskumy vzťahov medzi individuálnou subjektivitou a kolektívnou afiliáciou – ako napríklad pri vysvetľovaní nárastu počtu etnicky indiferentného obyvateľstva Slovenska v sčítaní ľudu z roku 2011 na vykazovaných 7,09 % (kolónka: nezistená národnosť) alebo diskrepancií medzi odhadovaným počtom Rómov a ich inštitucionalizovanou etnickou identifikáciou v materiáloch úradnej povahy a pod.

LITERATÚRA

- Babejová, E. (2003). *Fin-de-siècle Pressburg: Conflict & Cultural Coexistence in Bratislava 1897 – 1914*. New York: Columbia university Press.
- Báčová, V. (1996). *Etnická identita a historické zmeny*. Bratislava: Veda.
- Bakker, E. (1997). *Minority Conflicts in Slovakia and Hungary?* Capelle aan den IJssel: Labyrinth Publication.
- Barth, F. (Ed.). (1969). *Ethnic Groups and Boundaries: The Social Organization of Culture Difference*. Boston: Little, Brown and Company.
- Bartha, Cs. (1999). *A kétnyelvűség alapkérdései: Beszélők és közösségek*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Bindorffer, Gy. (2001). *Kettős identitás: Etnikai és nemzeti azonosságtudat Dunabogdányban*. Budapest: Új mandátum könyvkiadó.
- Bindorffer, Gy. (2007). *Változatok a kettős identitásra: Kisebbségi léhelyzetek és identitáslakzatok a magyarországi horvátok, németek, szerbek, szlovákok, szlovének körében*. Budapest: Gondolat.
- Brubaker, R., Cooper, F. (2000). „Beyond Identity“. In: *Theory and Society*, 29(1), 1–47.
- Bokes, F. (1943). *Slovenský životný priestor v minulosti a dnes*. Bratislava: Nakladateľstvo Čas.
- Botík, J. (1991). Etnicita ako základná kategória národopisnej vedy. In: *Slovenský národopis*, 39(1), 18–25.
- Claussen, D., Werz, M. (2009). The Myths of Modern Identity as Ersatz Ideologies. In: W. Breckman et al. (Eds.), *The Modernist Imagination: Intellectual History and Critical Theory*. New York; Oxford: Berghahn Books (s. 368–384).
- Cohen, B. G. (1981). *The Politics of Ethnic Survival: Germans in Prague, 1861 – 1914*. Princeton: Princeton University Press.
- Csáky, M. (2000). Ambivalenz des kulturellen Erbes: Zentraleuropa. In: M. Csáky, K. Zeyringer (Eds.), *Ambivalenz des kulturellen Erbes: Vielfachcodierung des historischen Gedächtnisses*. Innsbruck; Wien, München: Studien Verlag (s. 27–49).

- Csáky, M. (2010). *Das Gedächtnis der Städte: kulturelle Verflechtungen – Wien und die urbanen Milieus in Zentraleuropa*. Wien; Köln; Weimar: Böhlau.
- Csáky, M., Mannová, E. (Eds.). (1999). *Kolektívne identity v strednej Európe v období moderny*. Bratislava: Academic Electronic Press.
- Czaplicka, J. J., Blair, R. A. (Eds.) (2003). *Composing Urban History and the Constitution of Civic Identities*. Washington: Woodrow Wilson Center Press.
- Deák, L. (1992). *Hra o Slovensko*. Bratislava: Veda.
- Deák, L. (1998). *Viedenská arbitráž – „Mníchov pre Slovensko“*. Bratislava: Nadácia Korene.
- Demmel, J. (2014). *A kettős identitás ára: A békéscebbai Szeberényi Gusztáv és a nemzeti-ségi kérdés a 19. századi evangélikus egyházban*. Békéscsaba: Országos Szlovák Önkormányzat Kutatóintézet.
- Dudeková, G. et al. (2012) *Medzi provinciou a metropolou: Obraz Bratislavy v 19. a 20. storočí*. Bratislava: Historický ústav SAV.
- Đurišin, M. (2010). Rozhovor s historikom – univ. prof. PhDr. Ladislavom Tajtákom, CSc. *Dejiny: Internetový časopis Inštitútu histórie FF PU v Prešove*, 1, 192-207; získané z dejin.unipo.sk/docs/Dejiny_1_2010.pdf.
- Engemann, I. (2012). *Die Slowakisierung Bratislavy*. Universität, Theater und Kultusgemeinden 1918 – 1948. Wiesbaden: Harrassowitz.
- Engman, M. (Ed.). (1992). *Ethnic Identity in Urban Europe*. New York: New York University Press.
- Findor, A. (2005). Čo je „identita“? In: J. Marušák, M. Ferencová (Eds.), *Teoretické prístupy k identitám a ich praktické aplikácie*. Bratislava: Ústav politických vied SAV (s. 43-50).
- Gabzdilová, S. (2010). Maďarská menšina a štátne občianstvo Československej republiky (1918 – 1926). In: J. Benko et al., *Občan a štát v moderných dejinách Slovenska*. Bratislava: Historický ústav SAV (s. 107-117).
- Gayer, V. (2013). Tradície a cionizmus. Zsidó egyesületi élet Kassán a két világháború között. In: P. Kónya (Ed.), *Židia pred a za Karpátmi v priebehu storočí*. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity (s. 203-218).
- Gyáni, G. (1993), Gábor. Az asszimiláció fogalma a magyar társadalomtörténetben. In: *Válóság*, 4, 18-27.
- Gyáni, G. (2004). *Identity and the Urban Experience: Fin-de-Siècle Budapest*. Boulder, Colo.: Social Science Monographs.
- Gyurgyik, L. (1994). *Magyar mérleg: A szlovákiai magyarság népszámlálási és a népmozgalmi adatok tükrében*. Pozsony: Kalligram.
- Göncz, L. (1985). *A kétnyelvűség pszichológiája*. Újvidék: Fórum.
- Hanák, P. (1974). Polgárosodás és asszimiláció. In: *Történelmi Szemle*, 4, 513-536.
- Herlihy, P. (1986). *Odessa: A History, 1794 – 1914*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Holec, R. (2012a). Úvahy k fenoménu maďarizácie pred rokom 1918. In: V. Bystrický et al. (Eds.), *Kľúčové problémy moderných slovenských dejín 1848 – 1992*. Bratislava: Veda (s. 80-135).
- Holec, R. (2012b). Zmeny národnostného zloženia miest na Slovensku po roku 1918 a možnosti ich interpretácie. In: P. Švorc, H. Heppner (Eds.), *Veľká doba v malom priestore. Zlomové zmeny v mestách stredo-európskeho priestoru a ich dôsledky (1918 – 1929)*. Prešov: Universum (s. 13-29).
- Homišínová, M. (2008). Národnostný život Maďarov na Slovensku (kultúrno-jazykový aspekt). In: *Človek a spoločnosť*, 11(4), 54-76.
- Chad, B. (2011). After Nationalism? Urban History and East European History. In: *East European Politics & Societies*, 25, 774-778.
- Chandra, K. (Ed.) (2012). *Constructivist Theories of Ethnic Politics*. New York: Oxford University Press.
- Judson, P. M. (2016). Nationalism and Indifference. In: J. Feichtinger, H. Uhl (Eds.), *Habsburg neu denken. Vielfalt und Ambivalenz in Zentraleuropa*. Wien, Köln, Weimar: Böhlau Verlag (s. 149-155).
- Karády, V. (1990). Egyenlőtlen elmagyarosodás, avagy hogyan vált Magyarországot magyar nyelvű országgá? In: *Századvég*, 2, 5-37.
- Keményi, R. (2002). *A gömöri etnikai térművek: A történelmi Gömör és Kis-Hont vármegye etnikai térszerkezetének változása – különös tekintettel a szlovák-magyar etnikai határ futására*. Komárom; Dunaszerdahely: Fórum KKI; Lilium Aurum.
- King, J. (2003). *Budweisers into Czechs and Germans: A Local History of Bohemian Politics, 1848 – 1948*. Princeton, N. J.: Princeton University Press.
- Klusáková, L., Teulières, L. (Eds.) (2008). *Fron-*

- ters and Identities: Cities in Regions and Nations. Pisa: Pisa University Press.
- Kniezsa, I. (1941). *Adalékok a magyar-szlovák nyelvhatár történetéhez*. Budapest: Athe-naeum.
- Kocsis, K. (1989a). *Etnikai változások a mai Szlovákia és Vajdaság területén a XI. századtól napjaink*. Budapest: ELTE BTK Politikaelméleti Továbbképző Intézete.
- Kocsis, K. (1989b). *Vegyes etnikumú területek társadalmának népességföldrajzi kutatása Szlovákia és Vajdaság példáján*. Debrecen: KLTE Földrajzi Intézetének Kiadványa.
- Kocsis, K., Kocsis-Hodosi, E. (1995). *Hungarian Minorities in the Carpathian Basin: A Study in Ethnic Geography*. Toronto; Bufalo: Matthias Corvinus Publishing.
- Koeltzsch, I. (2012). *Geteilte Kulturen: Eine Geschichte der tschechisch-jüdisch-deutschen Beziehungen in Prag (1918–1938)*. München: Oldenbourg.
- Konečný, S. (2000). Etnické menšiny na Slovensku a niektoré terminologické problémy. In: *Človek a spoločnosť*, 3(3), 1–3.
- Kontra, M. (Ed.) (1991). *Tanulmányok a határainkon túli kétnyelvűségről*. Budapest: Magyarországi kutató Intézet.
- Kovács, A. (1938). A magyar-tót nyelvhatár változásai az utolsó két évszázadban. In: *Századok, Pótfüzet*, 561–575.
- Kovács, É. (2004). *Felemás asszimiláció: A kaszai zsidóság a két világháború között (1918 – 1938)*. Somorja; Dunaszerdahely: Fórum Kisebbségkutató Intézet; Lilium Aurum.
- Malečević, S. (2006). *Identity as Ideology: Understanding Ethnicity and Nationalism*. New York: Palgrave Macmillan.
- Mannová, E. (2000a). „Ale teraz je dobrý Slo-vák“: Vplyv novej štátnej hranice na etnické vzťahy v Lučenci a Komárne (1918 – 1938). In: I. Kamenec et al. (Ed.), *Historik v čase a priestore: Laudatio Ľubomírovi Liptákoví*. Bratislava: Veda (s. 53–62).
- Mannová, E. (2000b). Uhorská a českosloven-ská štátna idea: Zmena povedomia v sloven-skej spoločnosti. In: H. Mommsen et al. (Eds.), *První světová válka a vztahy mezi Čechy, Slováky a Němci*. Brno: Matices moravská (s. 87–95).
- Mannová, E. (2001). Konštrukcia menšinovej identity v mestskom prostredí (Maďari v Komárne a Lučenci 1918 – 1938). In: P. Salner (Ed.), *Etnicita a mesto: Etnicita ako faktor po-larizácie mestského spoločenstva v 20. storočí*. Bratislava: Ústav etnológie SAV (s. 111–140).
- Mannová, E. (2003). Historické dimenzie kolektívnych identít v strednej Európe. In: *Historický časopis*, 51(3), 491–500.
- Mannová, E. (2007). „Sie wollen keine Loyalität lernen!“: Identitätsdiskurse und lokale Lebenswelten in der Südslowakei 1918 – 1938. In: P. Haslinger, J. Puttkamer (Eds.), *Staat, Loyalität und Minderheiten in Ostmittel-und Südeuropa 1918 – 1941*. München: R. Oldenbourg Verlag (s. 45–67).
- Mannová, E. (2009). Southern Slovakia as an Imagined Territory. In: S. G. Ellis, R. Eßer (Eds.), *Frontiers, Regions and Identities in Europe*. Pisa: Pisa University Press (s. 185–205).
- Mésáros, J. (1989). Maďarizácia a asimilácia. In: *Slovensko na začiatku 20. storočia*. Bratislava: Historický ústav SAV (s. 36–47).
- Michela, M. (2016). *Trianon labirintusaiban. Történelem, emlékezetpolitika és párhuzamos történetek Szlovákiában és Magyarországon*. Budapest; Békescsaba: Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete.
- Nemes, R. (2005). *The Once and Future Budapest*. DeKalb, Ill.: Northern Illinois University Press.
- Neumann, V. (2004). *Conceptually Mystified: East-Central Europe Torn Between Ethnicism and Recognition of Multiple Identities*. Bucharest: Encyclopedica Publishing House.
- Okamura, J. Y. (1981). Situational Ethnicity. In: *Ethnic and Racial Studies*, 4(4), 452–465.
- Plichtová, J. (1991). Bilingvizmus a etnická identita. In: *Československá psychologie*, 35(2), 97–107.
- Popelková, K. (2009). Spoločnosť mesta Nitra v podmienkach nového štátneho režimu po roku 1918. Etnologické možnosti štúdia dynamiky pamäti mesta. In: M. Ferencová, J. Nosková (Eds.), *Paměť města: Obraz města, veřejné komemorace a historické zlomy v 19. – 21. století*. Brno: Etnologický ústav AV ČR – pracoviště Brno; Město Brno, Archiv města Brna, Ústav etnológie SAV (s. 239–272).
- Popély, Gy. (1991). *Népfogyatkozás. A csehszlovákiai magyarság a népszámlálások tükrében 1918 – 1945*. Budapest: Regió.
- Popély, Gy. (1995). *Ellenszélben. A felvidéki magyar kisebbség első évei a Csehszlovák Köztársaságban (1918 – 1925)*. Pozsony: Kalligram.

- Rabec, I. (2005). Titkos magyarok: A nyelvvesztés és az identitásvesztés összefüggései. In: F. Vörös (Ed.), *Regionális dialektusok, kisebbségi nyelvhasználat*. Budapest: Magyar Tudományi Nyelvtársaság (s. 49–54).
- Rapant, D. (1927). *K počiatkom maďarizácie I. Vývoj rečovej otázky v Uhorsku v rokoch 1740 – 1790*. Bratislava: Filozofická fakulta Univerzity Komenského.
- Rapant, D. (1931). *K počiatkom maďarizácie II. Prvé zákony maďarizačné 1790 – 1792*. Bratislava: Československé zemedelské muzeum.
- Révay, I. (1941). *A belvederi magyar-szlovák határ*. Budapest: Athenaeum Ny.
- Simon, A. (2011). Mesto na hranici: Štátnou a etnickou hranicou rozdelené Komárno medzi dvoma svetovými vojnami. In: *Česko-slovenská historická ročenka 2011*, 55–66.
- Svetoň, J. (1942). *Slováci v Maďarsku: Príspevky k otázke statistickej maďarizácie*. Bratislava: Vedecká spoločnosť pre zahraničných Slovákov.
- Szabó, Cs. A. (2008). *Language Shift und Code-mixing: Deutsch-ungarisch-rumänischer Sprachkontakt in einer dörflichen Gemeinde in Nordwestrumänien*. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Szarka, L. (1991). Magyarosodás és magyarosítás a felső-magyarországi szlovák régióban a kiegyezés korában. In: *Polgárosodás Közép-Európában: Tanulmányok Hanák Péter 70. születésnapjára ~ Verbürgerlichung in Mitteleuropa. Festschrift für Péter Hanák zum 70. Geburtstag*. Ed. Éva Somogyi. Budapest: Történettudományi Intézet MTA (s. 35–46).
- Szarka, L. (1998). *A Duna-táji dilemmák: Nemzeti kisebbségek – kisebbségi politika a 20. századi Kelet-Közép-Európában*. Budapest: Ister Kiadó.
- Szarka, L. (2003). Border Region or Contact Zone: Ethnic and Ethno-social Processes in Small Regions between the Hungarian-Slovak Language and State Border. In: *Social Networks in Movement. Time, Interaction and Interethnic Spaces in Central Eastern Europe*. Šamorín; Dunajská Streda: Forum; Lilium Aurum (s. 145–155).
- Szarka, L. (2012). Párhuzamos jelenségek a magyar és szlovák történetírásban, köz-történetben. In: *Történelmi Szemle*, 54(3), 469–490.
- Škvarna, D. (2007). K otázke národnostných menšín v 19. storočí v Uhorsku, resp. monarchii. In: D. Škvarna, *Cesta moderných slovenských dejín*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela (s. 75–87).
- Šuchová, X. (2011). Česko-slovenské štátne občianstvo a „Lex Déer“ z roku 1926. In: X. Šuchová, *Idea československého štátu na Slovensku 1918 – 1939: Protagonisti, nositelia, oponenti*. Bratislava: Historický ústav SAV (s. 125–144).
- Šutaj, Š. (1992). Changes of National Identity in Historical Development. In: J. Plichtová (Ed.), *Minorities in Politics: Cultural and Languages Rights*. Bratislava: Czechoslovak Comitee of the European Cultural Foundation (s. 182–187).
- Šutaj, Š. (Ed.) (2004). *Národ a národnosti: Stav výskumu po roku 1989 a jeho perspektívy*. Prešov: Universum, 2004.
- Tišliar, P. (2015). K percepciám národnosti a jazyka pri sčítaniach ľudu 1919 – 1930 na Slovensku. In: *Populačné štúdie Slovenska* 5, 63–88.
- Vajda, B. (Ed.). (2011). *Államhatár és identitás – Komárom/Komárno*. Komárom: Selye János Egyetem Tanárképző Kara.
- Varsik, B. (1940). *Národnostná hranica slovensko-maďarská v ostatných dvoch storočiach*. Bratislava: Slovenská učená spoločnosť.
- Vörös, L. (2006). Methodological and Theoretical Aspects of ‘Social Identities’ Research in Historiography. In: L. Klusáková, S. G. Ellis, *Frontiers and Identities: Exploring the Research Area*. Pisa: Pisa University Press (s. 27–45).
- Whyte, W., Zimmer, O. (Eds.) (2011). *Nationalism and the Reshaping of Urban Communities in Europe, 1848 – 1914*. New York: Palgrave Macmillan.
- Wood, N. D. (2010). *Becoming Metropolitan: Urban Selfhood and the Making of Modern Cracow*. DeKalb: Northern Illinois University Press.
- Zahra, T. (2008). The ‘Minority Problem’ and National Classification in the French and Czechoslovak Borderlands. In: *Contemporary European History*, 17(2), 137–165.
- Zahra, T. (2010). Imagined Noncommunities: National Indifference as a Category of Analysis. In: *Slavic Review*, 69(1), 93–119.
- Zajonc, J. (2009). Spoločenský život mesta Nit-

ra po rozpade rakúsko-uhorskej monarchie (1918 – 1945) a jeho obraz v pamäti mesta. In: M. Ferencová, J. Nosková (Eds.), *Paměť města: Obraz města, veřejné komemorace*

a historické zlomy v 19. – 21. století. Brno: Etnologický ústav AV ČR – pracoviště Brno; Město Brno, Archiv města Brna, Ústav etnológie SAV (s. 273–310).

O AUTOROVI

ONDREJ FICERI (*1981) – doktorand Centra spoločenských a psychologických vied SAV v študijnom programe Slovenské dejiny. Svoje štúdiá trávil na univerzitách a výskumných ústavoch v Košiciach, Banskej Bystrici, Budapešti a Prahe. Zaoberá sa interetnickými vzťahmi v urbánnom priestore, konkrétne etnonacionálnou transformáciou Košíc v prvej polovici 20. storočia. Je autorom vedeckej monografie *Košice v slovenskej historiografii* (Košice 2016), v ktorej analyzuje stratégie slovenských historikov nacionalizovať dejiny tohto multietnického mesta v reakcii na jeho maďarizáciu pred rokom 1918 a v rokoch 1938 – 1945.